

УДК 373.2.015.3:81

Тригуб Г. В.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНШОМОВНОГО МОВЛЕННЯ ЛІВОРУКИХ ДІТЕЙ

У статті висвітлено нейропсихологічні принципи, які слугують основою емпіричного вивчення іношомовного мовлення ліворуких дітей. Для емпіричного дослідження обрано критерії аналізу текстів – відбір слів, предикативність, зв'язок між реченнями, розподіл предметних ознак у тексті. Результати дослідження дали змогу зіставити іношомовне мовлення дітей з право і лівомоторною міжпівкульної асиметрією.

Ключові слова: іношомовне мовлення, моторна асиметрія, нейропсихологічні принципи, емпіричне дослідження, ліворуку діти.

В статье отображены нейропсихологические принципы, которые служат основой эмпирического изучения иностранной речи леворуких детей. Для эмпирического исследования отобраны критерии анализа текстов – отбор слов, предикативность, связь между предложениями, распределения предметных признаков. Результаты исследования позволят сопоставить иностранную речь с право и лево-моторной межполушарной асимметрией.

Ключевые слова: иностранная речь, моторная асимметрия, нейропсихологические принципы, эмпирическое исследование, леворукие дети.

The article highlights neuropsychological principles underlying an empirical study of foreign speech of left-handed children. the following criteria are taken into account: word choice, predication, logical ties between sentences, distribution of object's features. The results of the study will allow comparing foreign speech features with left- and right hemispheres' asymmetry.

Key words: foreign speech, motor asymmetry, neuropsychological principles, empirical study, left-handed children.

Проблема оволодіння іноземною мовою знаходиться в полі зору вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі психології мовлен-

ня і психолінгвістики. Однак підходи до психології іншомовного мовлення та оволодіння мовою неодноразово змінювалися відповідно до переважання наукових парадигм, напрямів і шкіл.

У другій половині XX століття оволодіння мовою у вітчизняній психолінгвістиці розглядалося з позиції мовленнєвої діяльності, що підпорядковувалося принципу свідомості і діяльності. Наприкінці XX століття з виникненням і розвитком дискурсивної парадигми і принципу соціального конструкціонізму, основним принципом вивчення іншомовного мовлення є принцип комунікативності. Адже з позиції соціального конструкціонізму – розвиток особистості визначається її соціальними інтеракціями. Така думка узгоджується з основоположником культурно-історичної теорії – Л.С. Виготським. На думку вченого, розвиток особистості здійснюється засобами мовлення, адже саме воно є стрижнем пізнавальної організації людини [1].

Іншим важливим зміщенням акцентів у вивченні іншомовного мовлення є перехід від аналітичного до синтетичного підходу навчання. Так, у другій половині XX століття у радянських школах панували пояснювальні принципи організації навчання, протягом якого спочатку засвоювалися формально-граматичні параметри мови, а лише згодом логічно-комунікативні. Як наслідок такого підходу, протягом навчання засвоювалися радше правила про мову, ніж сама іноземна мова. У сучасний період широко використовується синтетичний підхід до навчання іноземної мови, у світлі якого є автоматизація комунікативних навичок і вдосконалення комунікативних вмінь протягом реальної комунікації. У результаті такого підходу, здобувається менше знань щодо мовної здатності, а спостерігається переважання мовної активності, за термінологією Н. Хомського.

Важлива відмінність у сучасній психології іншомовного мовлення також полягає у тому, що спостерігається перехід від вивчення дидактичних принципів навчання до встановлення психологічних основ оволодіння мовою, інакше кажучи, у фокус уваги потрапляє суб'єкт-суб'єктний підхід. Суб'єкт оволодіння іноземною мовою – це особистість у сукупності пізнавальної (мовна здатність і мовна активність), емоційної (мовленнєва тривожність, мовленнєве задоволення, мовленнєва саморегуляція) та мотиваційної сфер (мовленнєві потреби, інтенції і мотиви), яка здатна сама активно обирати оптимальні умови і засоби для ефективної реалізації іншомовної діяльності.

Незважаючи на значну кількість досліджень із вищезначених проблем, проблема оволодіння іноземною мовою ліворукими дітьми не отримала достатнього висвітлення у психолого-педагогічній літературі. Водночас результати теоретичного аналізу літератури з проблеми мовлення таких дітей свідчать про те, що важливу роль у мовленні відіграють як перша, так і друга сигнальні системи. Встановлення психологічних основ іншомовного мовлення ліворуких дітей відкриває значні перспективи щодо оптимізації процесу навчання таких дітей, а також нейропсихологічних механізмів мовленнєвої діяльності дітей загалом. Відтак, **актуальність** дослідження зумовлена науково-теоретичною і практичною затребуваністю ґрунтовного вивчення цієї проблеми.

Аналіз досліджень з проблеми. Широкий огляд теорій стосовно психології іншомовного мовлення представлено у праці Г. О. Китайгородської [6]. Вчена зосереджується на інтенсивному навчанні іноземної мови, яке ґрунтується на комунікативно-діяльнісному підході. Інтенсивність навчання іноземної мови, за вченою, ґрунтується на трьох основних принципах: особистісно-орієнтоване спілкування, рольова організація навчального матеріалу і навчального процесу, групова взаємодія. В особистісно-орієнтованому спілкуванні важливу роль відіграє комунікативне завдання, яке неодмінно враховує комунікативну інтенцію мовця. Використання ролі є дуже важливим з огляду на такі чинники. По-перше, людина краще регулює свою поведінку у комунікативній ситуації, адже це не вона справжня, а її комунікативна роль. А по-друге, комунікативна роль дає змогу максимально наблизити ситуацію спілкування, почуватися у ній природно.

Ґрунтовний аналіз зарубіжних підходів до оволодіння іноземною мовою представлено у працях Л.В. Засекіної [3; 4]. Вчена зазначає, що існує три основних підходи: контрастивний підхід, підхід аналізу помилок, інтроспективний підхід. Контрастивний аналіз безпосередньо пов'язаний з ідеєю біхевіоризму, відповідно до якої оволодіння як рідною, так і іноземною мовою відбувається внаслідок формування навичок через практику та їх підкріплення. Основною ідеєю підходу аналізу помилок є класифікація помилок відповідно до тих причин, які їх зумовлюють. Т.В. Пастрик вважає, що саме внутрішньомовні помилки відображають специфіку процесу оволодіння мовою [8]. Провідною ідеєю інтроспективного підходу є самоспостереження суб'єкта за внутрішнім планом

власного психічного життя, яке дає змогу фіксувати його прояви у вигляді переживань, думок, почуттів тощо.

Комплексне дослідження пізнавальної сфери особистості в умовах оволодіння іноземною мовою здійснено у працях Т.М. Ширяєвої [10]. На думку вченої, пізнавальний розвиток особистості за допомогою іноземного мовлення ґрунтується на принципах психічного розвитку особистості в цілому: системність психіки, неоднаковий розвиток за однаково створених умов; пластичність як властивість психіки і вікові характеристики особистості. Ураховуючи ці принципи, можна створити модель розвитку особистості в умовах оволодіння іноземною мовою.

Метою нашого дослідження є емпіричне вивчення іноземного мовлення ліворуких дітей молодшого шкільного віку. Організація емпіричного дослідження ґрунтується на принципах теорії локалізації вищих психічних функцій, запропонованих основоположником вітчизняної нейропсихології – О.Р. Лурія та розвинених його ученицею – Є.Д. Хомською [11]. Розглянемо ці принципи більш докладно.

Принцип системної локалізації функцій передбачає, що кожна психічна функція ґрунтується на складних взаємопов’язаних структурно-функціональних систем мозку. Відповідно до цього принципу іноземне мовлення ґрунтується на взаємодії різних мозкових систем, які дають змогу здійснювати цю вищу психічну функцію. Незважаючи на те, що ліворукі діти вирізняються яскраво вираженою правопівкульної асиметрією, специфічність правої і лівої півкулі відносно елементарних і складних психічних процесів вивчена по-різному. Найбільш поширено є думка про те, що ліва півкуля є основою мовленнєвих процесів, тоді як права півкуля забезпечує невербальні гностичні процеси. З цієї позиції можна припустити, що в оволодінні іноземною мовою ліворукими дітьми провідного значення відіграє перша сигнальна система у сукупності образних вражень, схем, різного роду наочностей.

Принцип динамічної локалізації психічної функції передбачає, що кожна функція має динамічну, мінливу мозкову організацію, яка відмінна у різні вікові періоди. З позиції цього принципу у нашому дослідженні беруть участь діти молодшого шкільного віку, учні третіх і четвертих класів, мовлення яких можна вивчити з боку формально-граматичних і логічно-змістових параметрів.

Принцип міжпівкульної асиметрії у нашому дослідженні розуміється як нерівномірна участь правої і лівої півкулі в організації

мовленнєвої діяльності молодших школярів. Слід зазначити, що з-поміж усіх визначених профілів міжпівкульної асиметрії у нашому дослідженні до уваги бралася лише моторна асиметрія без урахування сенсорних переваг (ведуче око, вухо). Для точної діагностики ступеня вираження асиметрії А.П. Чуприков пропонує використовувати коефіцієнт асиметрії окремо для моторної і сенсорної асиметрії [9]. У нашому дослідженні ми використовували метод діагностики, запропонований В. Кречмером [7]. Відповідно до цього методу, дитину просили показати, як вона поливає квіти; дістає книжки з портфеля і т. ін. Також використовувалися письмові проби малювання кіл різного розміру. На користь ведучої руки свідчать ті малюнки, де штрихи виражені яскравіше.

Принцип біосоціального впливу на міжпівкульну асиметрію передбачав розгляд асиметрії як продукту біосоціальних механізмів. Основи функціональної спеціалізації півкуль є вродженими, однак протягом життя відбувається поступове ускладнення взаємодії півкуль. Вкрай небажаним є створення штучної опозиції дії біологічних і соціальних чинників. Так, за результатами дослідження В. Кречмера спроби перевчити ліворуких дітей писати правою рукою приводять до неврозів [7]. У поведінці таких дітей починають спостерігатися моторне хвилювання, порушення мовлення, зниження успішності і концентрація уваги. Водночас ліворуки діти зазвичай легко оволодівають письмом лівою рукою, якщо верхній лівий край зошита підняти вгору. Таким чином, відповідно до цього принципу у нашому дослідженні використовувалися особливості пізнавальної діяльності дітей з правопівкульної моторною асиметрією для ефективного оволодіння іншомовним мовленням.

Таким чином, у таблиці 1 викладено основні нейропсихологічні принципи, що становлять основу для організації емпіричного вивчення мовлення ліворуких дітей.

Таблиця 1
Принципи організації емпіричного дослідження
іншомовного мовлення ліворуких дітей

№ з/п	Принципи	Основні положення
1	Принцип системної локалізації функцій	Фізичним субстратом іншомовного мовлення є взаємодія складних функціональних мозкових систем

2	Принцип динамічної локалізації психічної функції	Існує специфіка мозкових систем, що зумовлюють іншомовне мовлення дитини молодшого шкільного віку
3	Принцип міжпівкульної асиметрії	Використання лівої руки як ведучої є показником моторної правопівкульної асиметрії
4	Принцип біосоціального впливу на міжпівкульну асиметрію	Необхідно використовувати специфіку організації пізнавальної сфери дитини з мм моторною асиметрією для створення умов ефективного іншомовного мовлення

Використання вищезазначених принципів дало змогу запропонувати процедуру комплексного емпіричного вивчення іншомовного мовлення ліворуких дітей. Програма емпіричного дослідження ґрунтується на закономірностях письмового мовлення [1], психолінгвістичному інструментарії аналізу письмового мовлення, запропонованого Л.В. Засєкіною [4], діагностиці мовленнєвої діяльності дитини Л.О Калмикової [5], формально-граматичному і логічно-змістовому вивченню творів М.І. Жинкіна [2].

За Л.С. Виготським, письмове й усне мовлення розрізняються, передусім, своєю різновекторністю [1]. Спочатку дитина оволодіває усним мовленням у ситуаціях спонтанного спілкування, лише після цього вона опановує здатність до письмового мовлення. Подібно до усного і письмового мовлення ми можемо розглянути оволодіння рідною та іноземною мовами. Рідна мова оволодівається спонтанно, іноземна мова є результатом вивчення у спеціально створених умовах. Для визначення особливостей іншомовного мовлення ліворуких і праворуких дітей було використано параметри продуктів діяльності – письмового мовлення у творах за малюнком.

За М.І Жинкіним, аналіз мовлення може здійснюватися за формально-граматичними і логічно-змістовими параметрами [2]. У першому випадку до предмета аналізу потрапляють службові частини мови: прийменники, сполучники, статистичний розподіл певного типу речень і т.ін. Результатом таких досліджень є динамка оволодіння граматичними структурами у різних вікових періодах. У другому випадку до уваги потрапляють логічна послідовність речень, повнота матеріалу, аргументація і т.ін.

М.І. Жинкін зазначає, що спостереження за граматичними ознаками не приводить до розуміння логічного розгортання висловлювань, відтак є відірваними від логічних ознак, що “суперечить безпосередньому зв’язку мови і мислення” [2, с. 183]. Слід зазначити, що у сучасних дослідженнях психографологічний аналіз письмової продукції містить показник логічної зв’язаності, який вираховується за статистичними підрахуваннями кількості службових слів. На думку Л.В. Засекіної, правильне використання сполучників свідчить про логічне структурування дійсності на основі встановлення причинно-наслідкових відношень [4]. Відтак авторська програма емпіричного вивчення іншомовного мовлення ліворуких дітей містить як формально-граматичні, так і логічно-змістові параметри вивчення творів.

Першим важливим критерієм аналізу творів є відбір слів. Протягом опису малюнку засобами рідної мови у тексті з’являються лексичні одиниці, що відображають об’єкти і явища, які найбільше потрапили до уваги дитини. Тому часто лексичні одиниці, якими діти описують однаковий малюнок, є доволі різними. У випадку з іноземною мовою діти обирають зазвичай ті лексичні одиниці, які належать до їхнього активного словникового запасу. Відтак, часто відбувається ситуація, коли, те, що діти хочуть сказати і те, що вони можуть висловити, не є однаковим. Окрім того, спостерігається динаміка у використанні різних лексичних одиниць молодших школярів різних класів. Вивчаючи цю динаміку, можна встановити способи передачі об’єкта сприйняття іншомовними засобами на різних етапах навчання. Для аналізу відбору слів також застосовуються статистичні методи визначення коефіцієнтів дієслівності, що свідчать про готовність до дії особистості, лексичної різноманітності як показника словникового запасу, розміру речення як вираження емоційних станів.

Інший критерій – розподіл предметних ознак у реченнях – дає змогу встановити суб’єктів, які відображені у творі, а також способи відношень між ними – протиставлення, причинно-наслідкові відношення, відношення доповнення. На основі такого критерію, за М.І. Жинкіним [2], визначається широта плануючого синтезу та глибина аналізу у процесі самостійного іншомовного мовлення.

Визначення предикату як третьої критерій ґрунтується на визначенні психологічного підмета і присудка у теорії Л.С. Виготського [1]. Важливим є також встановлення ієрархії предикатив-

них відношень, відповідно до якої слова сполучаються у фрази і речення. За М.І. Жинкіним, “інтонацію можна прочитати у творах, і тим самим відкрити організацію тексту” [2, с. 194]. Із феноменом предикативності пов’язаний феномен двофокусності, відповідно до якого спочатку фігурою висловлювання є об’єкт, а згодом зміна траєкторії цього об’єкта, виражена станом чи рухом [3]. Таким чином, аналіз переміщення фокусу у висловлюваннях дасть змогу відтворити сприйняття об’єктів рисунку та їх послідовне кодування в іншомовне мовлення. З показником предикативності твору тісно пов’язаний інший показник – зв’язок двох речень. У визначенні цього показника звертається увага на тип використаних речень, переважання простих чи складних речень, а також наявність сполучникового/безсполучникового зв’язку.

Використовуючи ці критерії, протягом емпіричного дослідження вивчалися особливості іншомовного мовлення ліворуких дітей, а також зіставлялися ці показники із мовленням дітей з ведучою правою рукою.

Теоретичне осмислення принципів функціонування мовлення як вищого психічного процесу дало змогу організувати комплексне емпіричне дослідження іншомовного мовлення ліворуких дітей, а також використати розмаїття методів якісного і кількісного аналізу мовлення з апарату сучасної психолінгвістики.

Література:

1. Выготский Л. С. Мышление и речь: [Психол. исслед.]. Психика, сознание, бессознательное / Л. С. Выготский. – М. : Лабиринт, 2001. – 368 с.
2. Жинкин Н. И. Язык. Речь. Творчество: исследования по семиотике, психолінгвистике, поэтике / М. И. Жинкин. – М. : Лабиринт, 1998. – 366 с.
3. Засекіна Л. В. Вступ до психолінгвістики: Навчальний посібник / Л. В. Засекіна, С. В. Засекін. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2002. – 168 с.
4. Засекіна Л. В. Психолінгвістична діагностика : Навчальний посібник / Л. В. Засекіна, С. В. Засекін. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 188 с.
5. Калмикова Л. О. Развитие мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку: діагностико-розвивальна програма / Л. О. Калмикова. – Перяслав-Хмельницький : ПП “СКД”, 2010. – 212 с.
6. Китайгородская Г. А. А. А. Леонтьев и интенсивное обучение иностранным языкам / Г. А. Китайгородская // Психология, лингвисти-

ка и междисциплинарные связи: Сб. науч. работ к 70-летию со дня рождения А. А. Леонтьева / Под ред. Т. В. Ахутиной, Д. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2008. – С. 275-281.

7. Кречмер В. Определение и психогигиена леворуких // В. Кречмер. – Латеральность населения СССР в конце 70-х и начале 80-х годов: К истории латеральной нейропсихологии и нейропсихиатрии. – Донецк : Издатель Заславский, 2010. – С. 118.

8. Пастрик Т.В. Особливості мовленнєвих стратегій та їх види / Т. В. Пастрик // Психологія політичної культури // Наукові записки Національного ун-ту “Острозька академія”. Серія “Психологія і педагогіка”. – 2005. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 232-237.

9. Чуприков А. П. Айрапетянц В. А. Вопросы охраны психического здоровья леворуких детей / А. П. Чуприков, В. А. Айрапетянц // Латеральность населения СССР в конце 70-х и начале 80-х годов: К истории латеральной нейропсихологии и нейропсихиатрии. – Донецк: Издатель Заславский, 2010. – С. 63.

10. Ширяева Т. М. Роль психолінгвістичної ситуації у підготовці майбутніх філологів / Т. М. Ширяева // Наукові записки. Серія “Психологія і педагогіка”. – Острог : Вид-во національного університету “Острозька академія”, – 2008. – Вип. 10. – С. 274-279.

11. Хомская Е. Д. Нейропсихология / Е. Д. Хомская. – СПб. : Питер, 2005. – 496 с.